

TEMAHÆFTE:

ØKONOMI I

LAMMEPRODUKTION

– FÅ DE SIDSTE KRONER MED

AF BJARNE HANSEN OG JENS CHRISTIAN SKOV

Om forfatterne

Bjarne Hansen
Projektmedarbejder på Økologisk Landscenter.
Tlf. 21158706. Mail: bh@okologi.dk

Jens Chr. Skov
Produktions konsulent for får og geder på Økologisk Landscenter. Tlf. 23446557.
Mail: jcs@okologi.dk

Annette Holmenlund
Rådgiver og underviser i naturpleje, får og gedehold i firmaet: Hyrdetimer.dk.
Tlf. 24859917. Mail: annette@hyrdetimer.dk

Sirid Marie Kaatmann
Professionsbachelor studerende i Jordbrugsvirksomhed, på Erhvervsakademi Aarhus.
Mail: siridkaatmann@gmail.com

Foto: Annette Holmenlund

Forord

Forord til 1. udgave i 2007

Det har længe været et stort ønske i Dansk Fåreavl at kunne omsætte arbejdet med får i økonomiske udtryk. Vi har længe vidst, at besætningerne skulle have en vis størrelse for at give et fornuftigt afkast, men hvor store skulle de være? Det er den ene grundelse for at lave dette temablad. Udover dette spørgsmål har der ved flere lejligheder været forespørgsler fra landbrugscentrenes kvægavlskonsulenter: Kan vi anbefale lammeproduktion? Er det en lønsom produktion? Kan man leve af det? Spørgsmålene er mangfoldige. Hvordan etableres en lammeproduktion? Hvad er fodergrundlaget og til hvilken pris? Hvad med staldforhold og til hvilken pris? Vi håber, at dette temablad om økonomi i lammeproduktionen kan være en hjælp til at besvare en række af disse spørgsmål. Endelig håber vi, at de udtryk for økonomi i lammeproduktionen, som bliver præsenteret i dette temahæfte, kan være en støtte til igangværende producenter, som måske kan finde svar på spørgsmål og ideer til indsatsområder på egen bedrift.

Det temahæfte, som du holder i hånden, giver dig ikke en rettesnor, men et værktøj med flere løsninger, som forhåbentlig giver svar på dine spørgsmål. Der er bl.a. et afsnit, der omtaler problemstillingen ved udlejning af sine får (Fåret – den lille entreprenør) et område, der virkelig har fremtid i sig – nemlig at leje sine dyr ud til pasning af naturarealer og få penge for det!

Temahæftet giver sikkert ikke svar på alle dine spørgsmål, men jeg håber, det er med til at sætte tanker i gang. Skulle hæftet ved gennemlæsning stille flere spørgsmål end svar, er Dansk Fåreavls konsulenter altid til rådighed for dig. De vil kunne guide dig igennem de mange situationer, der kan opstå.

Jeg vil ønske dig rigtig god fornøjelse med læsningen og håber, at du er blevet afklaret omkring nogle af dine spørgsmål. Du må endelig ikke holde dig tilbage, for vi mangler rigtig mange lam i Danmark.

Med venlig hilsen

Erik Lindegaard
Formand for blad og PR-udvalg/
afsætningsudvalg

Forord til 2. udgave 2013

Temahæftet Økonomi i Lammeproduktion er nu blevet opdateret, så siderne igen kan være et godt værktøj for den enkelte bruger. I forhold til 2007 udgaven, så har vi ud over at lave nye kalkuler også revideret teksten. Endelig er der tilføjet et nyt afsnit om Easy Care systemet skrevet af jordbrugsteknolog Sirid Kaatmann.

En tak skal lyde til Bjarne Hansen, Jens Chr. Skov, som sammen med Annette Holmelund og Sirid Kaatmann har gjort det muligt at få dette temahæfte revideret, så det fremstår med aktuelle økonomiske forudsætninger

Med venlig hilsen

Erik Lindegaard
Formand for Dansk fåreavls blad og PR
udvalg/afsætningsudvalg

Indholdsfortegnelse

Introduktion <i>af Bjarne Hansen</i>	side 4
Sådan laver du billigt foder <i>af Jens Christian Skov</i>	side 6
Den økonomisk optimale foderplan <i>af Jens Christian Skov</i>	side 8
Økonomien i afgræsning af alternative arealer <i>af Bjarne Hansen</i>	side 10
Vurdering af naturarealer <i>af Anette Holmelund</i>	side 11
Økonomien i forskellige typer alternativ afgræsning <i>af Bjarne Hansen</i>	side 14
Easy Care system <i>af Sirid Kaatman</i>	side 18

Introduktion

Økonomien i produktionen af lammekød er især afhængig af antal lam og prisen på dem, samt omkostningerne til foder, specielt grovfoder og kraftfoder. Da den mest betydende post for økonomien er antal lam pr moderfår, så er godt management i alle dele af produktionen af lam af afgørende betydning for et godt økonomisk resultat

Værdien af slagtedyrene er afhængig af slagtekroppens vægt og klassificering, samt af noteringen på slagtetidspunktet. Ved levering af for små og for dårlige lam opnår lammeproducenten en alt for dårlig udnyttelse af det potentiale, der ligger i det levende dyr. Det er vigtigt for det økonomiske udbytte, at lammeproducenten udnytter de indtjeningsmuligheder, der ligger i at levere et færdigfedet lam. Et kg slagte-tilvækst koster lammeproducenten ca. 10 kr. at producere. Og med en gennemsnitlig slagtepris i hen over et år på ca. 36 kr. pr. kg slagtevægt, så bør der ligge en god mulighed for en god indtjening pr dyr. Og opnår lammeproducenten samtidig at få færdigfedet dyret, så ligger der generelt en bedre klassificering og dermed bedre pris og venter. Merprisen kan nemt være 3,00 kr. pr kg til lammeproducenten, og desuden vil slagtekroppen være et bedre og mere ensartet produkt for slagteriet at sælge og dermed også lettere at afsætte til forbrugeren.

Omkostninger

Ved omkostninger skelnes imellem stykomkostninger (foder, dyrlæge, diverse m.m.) og kapacitetsomkostninger (arbejde, jord, energi og vedligeholdelse af bygninger m.m.). Disse omkostninger kan variere meget fra bedrift til bedrift. I dækningsbidragskalkulen er det kun stykomkostningerne, der er indregnet. I følsomhedstabellen er der angivet, hvad ændringer i eksempelvis foderudgiften betyder for resultatet. Kalkule 1 -3 viser helt klart, at prisen på afgræsningsfoderet betyder meget og at man bør udnytte mulighederne i de forskellige støtteordninger for at nedsætte prisen på en græsningsfoderenhed. Ligeledes er udgiften til korn/kraftfoder også en betydelig størrelse, specielt når de indkøbes som sækkevarer. Så det er vigtigt, at man overvejer, hvilke fodermidler der er billigst at fodre med. Alt i alt er det vigtigt med en optimering af fodersiden, så det kan være en god investering at få

lavet sig en foderplan - og så i øvrigt fodre efter den!

Hvad betyder "dækningsbidrag"?

Ved dækningsbidraget forstås udbyttet - altså indtægter fratrukket stykomkostningerne - giver det beløb der er tilbage til at dække kapacitetsomkostninger og arbejdsindsatsen. Dækningsbidraget er et udtryk for, om der er et rimeligt forhold imellem udbytte og stykomkostninger, og hvad der er i rest til at betale for staldforhold, energi, jordleje og arbejds løn. Da kapacitetsomkostningerne er meget forskellige for den enkelte bedrift, siger dækningsbidraget ikke noget om slutresultatet for bedriften. Det forhold må vurderes på den enkelte bedrift ud fra forudsætningerne på den enkelte ejendom.

I en dækningsbidragskalkule indregner man kun stykomkostningerne. I kalkule 1 er vist en kalkule for moderfår med et gen-

Kalkulen viser en beregning af dækningsbidrag for ét moderfår og én gimmer.

Kalkule 1 Dækningsbidrag for moderfår og gimmer			Moderfår			Gimmere		
Udbytte	Kg	Stk	Mængde	Pris	Kroner	Mængde	Pris	Kroner
Udsætterfår	60	0,2	0,2	6,00	72			
Lam	25	1,5	1,5	36,00	1350	1,0	36,00	990
Uld	4		4,0	4	16	2,0	4	8
Skind (for nogle racer)								
Gødningsværdi ab lager	FE	404	305	0,20	61	269	0,20	54
I ALT					1499			1052
Stykomkostninger	FE							
Grovfoder	275		275	1,20	330	248	1,20	298
korn/kraftfoder	30		30	2,50	75	60	2,5	150
Mineralblanding					30			30
Afgr. Varig/sædskiftegræs	465		465	0,60	279	414	0,60	248
Klipning		1	1	50,00	50	1	50,00	50
Strøelse				30,00	30		30,00	30
Diverse, dyrlæge, øremærker					200			200
I ALT	770		770		994	722		1006
D.B. pr moderfår					505			46

nemsnit på 1,7 lam og for gimmere med 1,0 lam. Hos moderfåret sælges 1,5 lam til slagtning og 0,2 lam går til erstatning for udsætterfår.

Værktøjer til egne beregninger

De følgende artikler er at betragte som værktøjer til at foretage egne beregninger ud fra egne forudsætninger. Det er ikke konklusioner om økonomien i lammeproduktion, da de ikke findes. Alle, der starter op eller har et fårehold, har deres særegenhed. Det gør, at det er nødvendigt at regne på netop egne forhold, og hvad det så betyder for den samlede økonomi. Temahæftet giver nogle guidelines til hvordan man som lammeproducent kan få sat de rette beregningsmodeller op, og finde hjælp til, hvordan tingene kan beregnes, ud fra den viden der findes på det aktuelle tidspunkt. Det er samtidigt forsøgt at afdække de mange aspekter af økonomisk lammeproduktion, samt vise hvor kompliceret det er at regne en økonomi ud. Temahæftet er lavet lidt ud fra en erkendelse af, at jo mere man arbejder med en ting, og jo større kendskab man får om emnet, jo mere finder man ud af man ikke ved og jo mere ydmyg bliver man overfor emnet.

En følsomhedsanalyse er lavet for at give et fingerpeg om, hvor en indsat giver den største økonomiske effekt. Denne analyse viser dækningsbidragets følsomhed overfor ændringer i antal lam, notering og foderpriser for et moderfår. I denne følsomhedsanalyse er det antal lam pr moderfår, som giver den største effekt. Beregningen er lavet ud fra oplysningerne i kalkule 1.

Tabel 1 Følsomhedsanalyse ved ændringer i priser

Følsomhedsanalyse	Kr. pr. moderfår
(plus) + 1,00 kr. i notering	+ 37
(plus) + 0,10 lam pr moderfår	+ 90
(minus) – 0,10 kr. pr FE i afgræsning	+ 46
(minus) – 0,10 kr. pr FE i korn/kraftfoder	+ 3

Sådan laver du billigt foder

Jo billigere foder jo større bliver samlet dækningsbidrag – den tommefingerregel gælder, fordi foderomkostningen er en væsentlig faktor i økonomien i lammeproduktionen. Men da lammeproducenternes forudsætninger er meget forskellige, så vil den økonomisk optimale fodring være forskellig fra bedrift til bedrift

Når man skal beregne om prisen på det foder, man selv producerer, er dyr eller billig, så er det omkostningerne på marken, man skal have fat i. Forholdet imellem stykomkostninger og udbyttens niveau er de vigtigste parametre til at bestemme prisen. I kalkule 2 og 3 er regnet med de takster, som maskinstationer bruger. I egne beregninger bør man bruge egen udgifter, da der typisk er stor variation i, hvad den enkelte lammeproducent har af omkostninger til maskiner for at tilså sin mark, mv. Pointen

i at optimere er, at hvis man kan undgå maskinomkostningen ved at have en længerevarende afgrøde, så gør det foderet billigere, specielt da enkeltbetalings tilskuddet til arealet er det samme. Det er også vigtigt, at tilstræbe et højt udbytte, da det giver flere foderenheder til at fordele den samlede udgift på, og derved sænkes prisen pr. foderenhed. En anden vigtig parameter i optimeringen er at tilstræbe så meget tilskud som muligt pr. arealenhed. Vilklarene for tilskud Ekstensivt Landbrugsstøtteord-

ningen (EL) giver gode muligheder for de fleste lammeproducenter.

Stykomkostninger, udbytte, EL-tilskud og maskin- og arbejdsomkostninger kan man sætte ind i en DB kalkule, for at beregne dækningsbidraget pr. ha. Kalkule 2 viser en beregning for græs i omdrift med EL-tilskud og kalkule 3 viser en for Helsæd byg/ært.

Der er tabellen regnet med en ensileringsudgift på 1353 kr. pr ha. uanset udbytte,

Kalkule 2 Dækningsbidrag ved græs i omdrift afhængig af udbytte og EL tilskud			Uden tilskud		Med EL tilskud		Uden EL tilskud	
			Normalt udbytte		Lavt udbytte		Højt udbytte	
Udbytte	Markudbytte:		Pris	Kroner	Pris	Kroner	Pris	Kroner
Foderenheder udnyttet			5500	FE	4000	FE	6600	FE
Foderenheder udnyttet			0,60	3300	0,60	2400	0,60	3960
Hektar-støtte	1	ha	2100	2100	2100	2100	2100	2100
EL tilskud	1	ha	0	0	720	720	0	0
I ALT				5400		5220		6060
Stykomkostninger								
Udsæd	8	kg	45,00	360	45,00	360	45,00	360
Diverse				300		300		300
Handelsgødning				3626		2637		4352
I ALT				4286		3297		5012
DB efter maskin + arbejdsomkostninger				1114		1923		1048

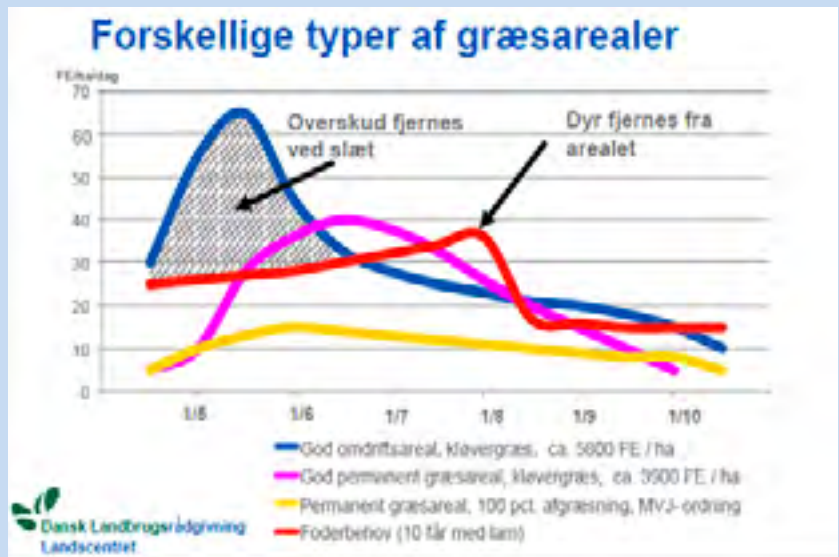
Kalkule 3 Dækningsbidrag ved helsæd af byg/ært afhængig af udbytte og EL tilskud			Uden EL tilskud		Med EL tilskud		Uden EL tilskud	
			normalt udbytte		lavt udbytte		højt udbytte	
Udbytte	Markudbytte:		Pris	Kroner	Pris	Kroner	Pris	Kroner
Afgrøde udnyttet			4500	fe	3500	fe	5600	fe
Afgrøde udnyttet			0,60	2700	0,60	2100	0,60	3360
Hektar-støtte	1	ha	2100	2100	2100	2100	2100	2100
EL tilskud	1	ha	0	0	720	720	0	0
I ALT				4800		4920		5460
Stykomkostninger								
Udsæd	190	kg	3,30	627	3,30	627	3,30	627
Handelsgødning				1485		1155		1848
Diverse				1240		1240		1240
I ALT				3352		3022		3715
DB efter maskin + arbejdsomkostninger				1448		1898		1745

da udsvinget i pris pr. ha. er meget lille ved ændringer af udbytte. Det højeste DB i kalkulen opnås ved det mindre udbytte med EL tilskud og de mindste omkostninger pr. ha.

Flere bedrifter kan med fordel se kritisk på deres afgrødevalg og bruge en kalkule til at belyse alternativer. Spørgsmålet er, om det er muligt at erstatte nuværende afgrøder med andre, der kræver færre omkostninger til handelsgødning og sprøjtemidler og som kan give samme udbytte alligevel? For nogen vil en afgrøde som havre komme ind på visse jordtyper og majs vil komme ind på de mere intensive jordtyper.

Man kan på kalkule 4 se, hvordan dækningsbidraget pr. moderfår ændrer sig i forhold til prisen på en afgræsningsfoderenhed. De valgte forudsætninger og priser i kalkulen kan altid diskuteres, så det primære er at forstå princippet for beregningen, og så lave beregningen med egne tal, for at se virkningen under egen bedrifts forhold.

Figuren viser forventet græsproduktion på tre typer af arealer henover vækstsæsonen, samt foderbehovet for 10 moderfår med lam. Når lammeproducenten sammenholder dyrenes behov med forventet produktion, så bliver der oftest et græsoverskud i foråret på de gode arealer, hvormod der kan mangle græs på de mindre gode arealer, som skal dækkes ved lavere belægning eller tilførsel af supplementsfoder. I planlægningen af afgræsningen drejer det sig først og fremmest om at forholde sig kritisk til om forventningerne til udbytterne svarer til det som arealerne rent faktisk kan give, så man kan nå frem et realistisk billede af markens potentiale.

Kalkule 4 Pris på en afgræsningsfoderenhed og dens virkning på dækningsbidraget			Mellem pris på græs FE			Høj pris på græs FE			Lav pris på græs FE		
1 Får m. lam			Mængde	Pris	Kroner	Mængde	Pris	Kroner	Mængde	Pris	Kroner
Udsætterfår	Kg	Stk	0,2	6,00	60	0,2	6,00	60	0,2	6,00	60
Lam	23	1,5	1,5	36,00	1242	1,5	36,00	1242	1,5	36,00	1242
Uld	5	1,0	5,0	4	20	5,0	4	20	5,0	4	20
Gødningsværdi ab lager	FE	304	304	0,20	61	304	0,20	61	304	0,20	61
I ALT				1383			1383			1383	
Stykomkostninger			FE	Kg	FE	Øre/FE	FE	Øre/FE	FE	Øre/FE	FE
Græsensilage	0	0	192	1,20	230	192	1,20	230	192	1,20	230
Korn/kraftfoder	145	145	112	1,67	187	112	1,67	187	112	1,67	187
Mineralblanding					25			25			25
Afgræsning	427		465	0,34	158	465	0,54	251	465	0,14	65
Klipning		1	1	45,00	45	1	45,00	45	1	45,00	45
Byghalm, strøelse, kg		0	0	50,00	50	0	50,00	50	0	50,00	50
Dyrlæge, diverse					200			200			200
I ALT	572		770		895	770		988	770		802
D.B. pr moderfår					488			395			581

Den økonomisk optimale foderplan

Man kan ikke påstå, at den eller den foderplan vil være den mest økonomiske for flere bedrifter. En optimal foderplan tager altid udgangspunkt i egen bedrift og bygger på de konkrete muligheder. Blandt dem betyder adgang til redskaber, maskiner og tid til at håndtere grovfoder eller lave hø meget for, hvordan den optimale plan kommer til at se ud

Set fra fårenes synspunkt er der ingen tvivl om, at de foretrækker grovfoder af god kvalitet, uanset hvad type grovfoder det drejer sig om. God kvalitet er i dette tilfælde en letfordøjelig afgrøde mellem 1,05-1,20 kg ts./fe eller minimum 6,2 MJ/FEN. Græs/kløvergræs-ensilagen eller hø har normalt et højt indhold af protein, og er dermed fuldfoder for dyrene. Og det foder skal i mange tilfælde suppleres med korn og sojaskrå, rapskage eventuelt lupin eller hestebønne til moderfårene lige før læmning og efter læmning, hvis det er nødvendigt. Når får læmmer i april, kan græs-

markens vækst normalt dække behovet, og det er ikke nødvendigt at supplere væsentligt med tilskudsfoder efter læmning.

Normalt er det overskuddet fra græsmarken eller udlægsmark med hovedafgrøde, der bliver konserveret som ensilage eller hø, for at bruge det til at fodre dyrene om vinteren. I planlægningen af vinterfodringen deler jeg normalt årets høst af grovfoder jævnt ud over hele vinterfodringsperioden, så uheldige foderskift undgås. Dækker grovfoderet ikke dyrenes behov, så må der suppleres med halm.

Den mest økonomiske foderplan er den plan, der giver dyrene netop det, som de har behov for, og som hverken over- eller underforsyner dyrene med foder. Ved at følge foderplanen sikrer man sig, at dyrene har det rette huld og mineralforsyning, når de skal læmme. Dette betyder, at der kommer flere lette læmninger og flere vitale lam til verden med færre omkostninger. I tabel 2 ses foderbehov for fårets livscyklus over et år.

Eksempler på foderplaner

Tabel 3 og 4 viser eksempler på foderplaner gennem vinteren til får på 90 kg. En foderplan forudsætter, at man ved hvad ensilagen indeholder af energi og protein - hertil bør der laves en grovfoderanalyse. Derved kan man nøjagtig beregnes, hvor mange kg foder dyrene skal have af de enkelte fodermidler i planen. Hvis man er i tvivl om mineralforsyningen til dyrene, kan der også suppleres med en mineralanalyse af foderet. Dette sikrer ved udarbejdelsen af foderplanen, at der kun tilføres det nødvendige mineral. Mineralblandinger er dyre i indkøb, så der kan også her være lidt at besparelse at hente i foderbudgettet.

De viste eksempler tager udgangspunkt i en kløvergræsensilage på 60 % torstov, 160 g protein/fe(foderenhed) og 1,2 kg tørstov/fe, med denne ensilage skal der 2,0 kg til en fe.

Tabel 2 Fodernormer til får

Udvokset vægt kg.	60 fe pr. dag	75 fe pr. dag	90 fe pr. dag	Ford. Protein g/fe
Flushing og indtil 21 dage efter ilæmning	0,95	1,05	1,15	100
22 dage efter ilæmning, lav drægtige	0,80	0,90	1,00	90
50 dage efter ilæmning, midt drægtige	0,70	0,80	0,90	90
100 dage efter ilæmning, høj drægtige				
- 1 lam	1,00	1,10	1,20	110
- 2 lam	1,20	1,30	1,40	115
- 3 lam	1,35	1,45	1,55	120
Diegivning				
- 1 lam	1,50	1,60	1,70	130
- 2 lam	1,90	2,00	2,10	140
- 3 lam	2,30	2,40	2,50	150

Tabel 3 Eksempel på vinterfoderplan for får på 90 kg

Foderemner	Vårbyg fe	Rapskage fe	Roepiller fe	Afgræsning fe	1. slættensilage fe	Halm fe	Mineral gram	Pris pr. fe
Pris pr fe, kr	1,50	2,03	1,97	0,90	1,30	4,12	6,00	
Får lav drægtige				1,0			10	0,96
Får midt drægtige	0,12				0,80	0,08	10	1,60
Får høj drægtige 2 lam	0,31				1,03	0,06	20	1,47
Får diegivende 2 lam	0,52	0,26			1,24	0,08	20	1,60
Lam 25-35 kg	0,23	0,22	0,11		0,66		10	1,59

Tabel 4 Eksempel på vinterfoderplan for får på 90 kg og indkøb af kraftfoder til sækkevarepris

Foderemner	Vårbyg fe	Rapskage fe	Roepiller fe	Afgræsning fe	1. slættensilage fe	Halm fe	Mineral gram	Pris pr. fe
Pris pr fe, kr	1,50	2,03	1,97	0,90	1,30	4,12	6,00	
Får lav drægtige				1,0			10	0,96
Får midt drægtige	0,12				0,80	0,08	10	1,60
Får høj drægtige 2 lam	0,31				1,03	0,06	20	1,47
Får diegivende 2 lam	0,52	0,26			1,24	0,08	20	1,60
Lam 25-35 kg	0,23	0,22	0,11		0,66		10	1,59

Kalkyle 5

Sammenligning af DB ved indkøb af foder til løsvare pris kontra sækkevarer pris ultimo 2013

1 Får m. lam	Løspris			Sækkepris		
	Mængde	Pris	Kroner	Mængde	Pris	Kroner
Udsætterfår	0,20	3,0	45	0,20	3,0	45
Lam 23 kg sl.vægt	1,60	36,0	1325	1,60	36,0	1325
Uld	5,0	0	0	5,0	0	0
Skind	1,0	0	0	1,0	0	0
Fårepræmier	0	0	0	0	0	0
	0	0	0	0	5	0
Gødningsværdi ab lager	364	0,15	55	364	0,15	55
I ALT			1424			1424
Stykomkostninger	FE	Øre/FE		FE	Øre/FE	
Græsensilage	165	1,30	215	165	1,30	215
Korn	64	1,43	92	64	2,28	146
Soja/raps	21	2,83	59	21	3,55	75
Roepiller	40	1,77	71	40	2,62	105
Mineralblanding			33			33
Afgræsning	492	0,80	394	492	0,80	394
Klipning	1	35,00	35	1	35,00	35
Byghalm, strøelse, kg	0	30,00	50	0	30,00	50
Dyrlæge, diverse	1	75	75	1	75	75
I ALT	783		1023	783		1126
D.B. pr moderfår			402			298

Økonomien i afgræsning på ekstensive græsarealer

For at få økonomi i produktionen af lam på ekstensive græsarealer, så er det en forudsætning, at der på forhånd er lagt en strategi for afgræsningen, der forholder sig til hvordan supplerende arealer kan inddrages ved behov.

En strategi for afgræsning er nødvendig, da græsproduktionen på de ekstensive arealer er meget svingende i kvalitet og mængde, og det er derfor nødvendigt at have ekstra arealer, der kan inddrages hurtigt for at holde dyrenes tilvækst og produktion på et fornuftigt niveau. Der kan også være tale om behov for staldkapacitet og tilstrækkeligt med konserveret foder, hvis produktionen ikke kan oppebæres på de ekstensive arealer. Dette kræver, at der er planlagt en græsningsstrategi i god tid og med et tilstrækkeligt ekstra areal for hvert ekstensivt areal, der inddrages. Det er naturligvis en økonomisk belastning at holde et sådant beredskab kørende, men det er nødvendigt for at undgå store tab i produktionen på grund af fodermangel i en periode.

En afgræsningsstrategi

Når målet er at opnå en lang græsningsperiode, så er det nødvendigt at have adgang til en bred vifte af ekstensive græsningsmuligheder spændende fra tørre områder til lave våde enge og gerne kombineret med entreprenørafgræsning af f.eks. frøgræsmarker eller sene afgrøder fra mælkeproducenternes slæt græsmarker. Med dette kan man forlænge græsnings sæsonen væsentligt og give muligheder for de nødvendige foldskifter både i forhold til parasitter og for at give græsset mulighed for genvækst. Jo længere og bedre græsnings sæson, jo mere kød bliver produceret på billigt græs og i sidste ende er det til gavn for et højere dækningsbidrag.

Når målet er at få billige foderenheder på ekstensivt græs, så kræves det, at tilskudsmulighederne er optimeret så udgifter til hegn og transport af dyrene, samt ikke mindst udgifterne til daglig opsyn med dyrene ikke kommer til at udgøre for store poster i budgettet. Disse udgifter er oftest mindre afhængige af flok størrelsen, da prisen er den samme for f.eks. opsyn, om der er mange dyr eller få. Dette betyder samtidigt, at jo flere dyr der er på græsarealet, jo mindre udgift pr. dyr til de ofte samme

faste udgifter. Konklusionen på dette er, at for at få en rimelig økonomi i at afgræse ekstensive arealer, så kræver det store sammenhængende arealer, hvor store flokke af dyr kan gå i så lang tid som muligt.

Kritisk vurdering af arealernes produktion

Ekstensive arealer er et udtryk, der bruges om en bred vifte af arealer med varierende græsningskvalitet. Så der skal kigges kritisk på mulighederne for produktion på arealerne for at vurdere deres afkastningsevne i forhold til den dyregruppe og afgræsningsperiode, der satses på. Det skal vurderes, om arealet er så omkostningstungt, at de græssende dyr skal have penge for at afgræse arealet. Det krav kan være nødvendigt i de fleste tilfælde, eller der kan blive tale om en betaling for en græsningsret. Det ideelle ekstensive areal har en rimelig græsproduktion, det er et stort sammenhængende areal, der ligger tæt på landmandens ejendom, og det er hegn på forhånd med en type hegn, der kan holde dyrene inde.

Lammeproduktion uden store investeringer

Hvis ovennævnte forhold er i orden, er der gode muligheder for at få et fornuftigt dækningsbidrag på produktion af lam. Dette kan gøres uden at ejeren af dyrene, selv skal investere i jord eller i dyre bygninger til at huse dyrene i de meget korte, men ofte nødvendige staldperioder til slutfodring eller læmning. Dette behov kan oftest klares via lejemål af tomme bygninger eller udnyttelse af driftsbygninger, der ikke længere kan klare kravene til intensivt dyrehold. Under de vilkår kan der etableres en produktion for et mindre beløb end i andre produktionsgrene i landbruget, som er meget omkostningstunge for at etablere en arbejdsplads. Samtidigt kan en lammeproduktion tilpasses en arbejdsplads udenfor landbruget i perioder, hvor der er mindre arbejde i primærproduktionen, og dette forhold passer godt til mange, som gerne vil beholde en tilknytning til andet erhverv både af sociale og økonomiske grunde.

Vurdering af naturarealer

- uddrag fra bog "Hyrdetimer- håndbog om fårehold og naturpleje"

Bevaring af naturarealer er en udfordring. En mulighed er at lade afgræsning med får bidrage til denne bevarelse, men det kan være svært på forhånd at vurdere, om en fårehyrde kan få fordel af at udbyde sine får til afgræsning og samtidig leve op til de forventninger, der stilles til arealet.

Omkostninger i naturpleje

Det koster penge at køre fårene ud til naturområderne, og det koster tid og transport at tilse dyrene. Man bør kalkulere med en timeløn på 200 kr., når ferie, sygedagpenge og pension skal medregnes. Derfor gør man klogt i at regne på, hvor mange timer man skal bruge til transport og tilsyn, inden man tilbyder at pleje et areal.

Omkostninger til tilsyn

Får på græs skal i følge Dyreværnsloven tilses jævnligt, dvs. ca. 3 tilsyn pr. uge. Får, der går på stald, skal tilses dagligt. Det tager cirka 20 minutter at gennemse fåreflokken, hvis man har en god hund til hjælp. Tilsyn koster altså mindst 1 time a 200 kr. pr. uge. Ligger arealet langt hjemmefra, er det vigtigt at publikum, der færdes på naturarealet, kan tilkalde hyrden, hvis der opstår uheld. Allervigtigst er det, at lokale personer har sin daglige gang hos dyrene. Hyrden skal altid være klar til at afhjælpe situationer som haltheder, sygdomsudbrud, angreb af hunde, får der stikker af og så videre.

Eksempel på beregning af omkostning ved tilsyn

Et græsningsareal ligger 10 km fra gården og tilses 3 gange ugentligt:

Timeløn kørsel pr uge 1 time a 200 kr.	200 kr.
Kørsel i bil 60 km a 3,73 kr.	224 kr.
I alt pr uge for kørsel og tilsyn.	424 kr.

Dette beløb gælder næsten uanset flokstørrelse. Derfor har store sammenhængende arealer med muligheder for større flokke af får en bedre økonomi.

Eksempel på beregning af omkostning ved flytning

Der bruges en (dobbeltdækker) trailer og bil. Den har en pris på 5 kr. pr. km for 45 får, dvs. ca. 11 øre pr. får pr. kilometer. Skal man flytte 90 får 10 km, så koster det 150 kr. (3*10 km med traileren). Ligger begge arealerne i en radius af 10 km fra hjemmet, koster ud- og hjemkørsel med bil og trailer yderligere 20km* 5kr = 100 kr. En flytning af 90 får 10 km koster altså ca. 250 kr. foruden timelønnen til hyrden og hundene.

Brug af naturarealer til får

Styrker

- Velegnet produktionssystem
- Ekspertise i hegning og hyrdning
- Godt ry
- Eksklusive uld- og kødprodukter
- Dygtige medarbejdere og gode hunde
- Glad for jobbet
- Forstand på natur- og dyrevenlig pleje
- Forstand på at beregne økonomi i afgræsning
- Mulighed for at trække på naboer og kolleger ved sygdom.

Svagheder

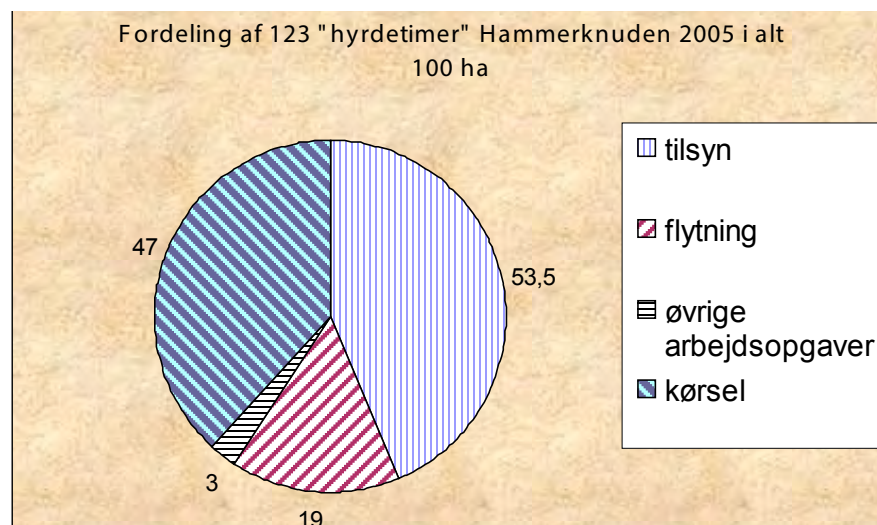
- Afhængighed af hunde og medarbejdere
- Mangler viden om sygdomme
- Mangler læmmehjælper
- Det gode ry skal holdes ved lige

Muligheder i arealet

- Støtteordninger
- Merbetaling for kødet på grund af lokalt stednavn
- God omtale af fårehold og -kød
- Godt græs
- Vand på arealet
- Skygge
- Læ
- Publikum kan hjælpe med overvågning
- Gode tilkørselsveje
- Godt grej til håndtering

Trusler på arealet

- Krydsoverensstemmelseskontrol
- Ormebelastning
- Øget sygdomsbehandling f. eks. skovflåter
- Kunder mener at færdigfødning inde er utroværdig
- Følsomt kødmarked
- Svært at hegne
- Sumpet usundt i våde perioder
- Publikum ringer evig og altid
- Folk har løse hunde
- Irrationelle arbejdsgange
- Fårene bliver stjålet
- Flere ukendte planter
- Forgiftningstilfælde
- Uenighed om formål med afgræsning
- Manglende mineralforsyning
- Usikker foderproduktion

Figuren viser tidsforbruget på Hammerknuden i græsnings sæsonen 2005, og er et eksempel på, hvad "Hyrdetimerne" bruges til på et naturareal.

Styrker, svagheder, muligheder og trusler ved afgræsning med får på naturarealer

Tager en flytning af 90 får på egen trailer i alt 2 timer koster flytningen i alt:

Kørsel 50 km á 5 kr. 250 kr.

Hyrdetimer 2 stk. á 200 kr. 400 kr.

I alt 650 kr.

En tommelfinger regel er at en flytning på 10 km koster ca. 700 kr. pr 100 får

Eksempel på beregning af omkostning ved vanding

Transport af vand i 400 liters tank koster ca. 5 kr. pr. km inkl. slidtage på bil.

Normalt vil man vande samtidig med tilsyn, men vanding øger forbruget til transport med 2 kr. pr. km 3 gange pr. uge. Ved 10 km afstand bliver det 60 km, hvor prisen er øget med 2 kr. dvs. 120 kr. pr. uge. Dertil kommer tid (1/3 time) til at fylde tanken op,

tømme vandingstrugene for gammelt vand og tømme og rense dem for alger.

Pris hvis der ikke er vand på arealet ved 3 vandinger pr. uge:

Kørsel 3 * 20 km á 2 kr. pr km kr. 120 kr.

Fyldning 3 * 1/3 time á 200 kr. pr time 200 kr.

Pris på vanding

(ekskl. vandforbrug) pr. uge 320 kr.

Der er altså store økonomiske fordele i at afgræsningen foregår på arealer med adgang til rent drikkevand.

Eksempel på beregning af omkostninger til hegn

Fårehyrden bør som regel kræve, at lodsejeren betaler og vedligeholder hegn. Hyrden har tilsynet med hegnet og reparerer

småskader. Selv om et stationært elhegn med fire tråde er dyrt, er det en god forsikring for, at dyrene bliver inde. Det kan være interessant for flere lodsejere, at slå sig sammen om at få afgræsset. Prisen på hegn afhænger meget af forholdene, hvor hegnet skal opsættes. Det er for eksempel vanskeligt at banke pælene ned på sumpe engarealer. Derfor bør ejere af englodder omkring en sø eller på strandenge langs havet slå sig sammen om at lave store arealer, der kan blive afgræsset. Får går helst ikke i vandet, og man kan nøjes med at hegne de tørre områder.

Firmaet Podahegn har givet et eksempel på hegning af 7 tdr. land eller 4 ha, f. eks. 200 x 200 meter:

Foto: Annette Holmenlund

800 meter 4-trådet hegn á 6,50 kr.	5.200 kr.
5 hjørnepæle á 200 kr.	1.000 kr.
4 håndtag	500 kr.
Stødgiver	5.000 kr.
Arbejds løn ca.	7.000 kr.

Alt i alt 800 meter, led og 5 hjørner 18.700 kr.

Pris og aftaler ved en græsningsaftale

Når man skal give tilbud på græsning af et areal, så skal prisen fastsættes ud fra forventet græsningskvalitet. Man kan bruge oversigten over græsningsklasser (tabel 5) til at danne sig et indtryk af forventet græsudbytte, ved at finde den klasse, som ligner det pågældende areal bedst. Klassificeringen går fra 0 - 5, hvor nul er de magreste arealer, hvor der er store omkostninger ved afgræsning og 5 er de bedste arealer, som kan græsses gratis. Priserne er nettopriser, og ansøgning af diverse støtteordninger indgår ikke. Priserne er aktuelle i 2013, men kan hurtigt ændre sig. Laver man en lejekontrakt, hvor enkeltbetalingsrettigheder og de andre støtteordninger skal søges af lejer, bør man kontakte sin landboforening. Der er forslag til lejekontrakt/græsningsaftale i Fakta ark om forpagtnings- og græsningsaftaler på www.landbrugsinfo.dk. I samme Fakta ark kan der downloades en "skabelon for udarbejdelse af græsningsaftaler"

Foto: Annette Holmenlund

Foto: Annette Holmenlund

Tabel 5 Græsningsklasser til brug ved indgåelse af græsningsaftaler

Græsningsklasse	Beskrivelse	Betaling til hyrde
0	Små lyncheder og klippearealer uden vand. Hegnet af lodsejer.	3500 kr. pr hektar
1	Store heder eller klippearealer langt hjemmefra og uden vand. Hegnet af lodsejer.	2500 kr. pr hektar
2	Våde enge. Kan være attraktive, hvis der er sammenhæng med tørre arealer og lokalt tilsyn med dyrene.(max 10 km fra gården). Hegnet af lodsejer.	1000 kr. pr hektar
3	Agerjord eller frøgræsarealer, store og sammenhængende arealer (max 10 km fra gården). Her skal fåreavler normalt vande og opsætte mobilt hegn.	Pris ca. 300 kr. pr hektar
4	Produktive store sammenhængende arealer max 5-10 km fra gården. Vand og mulighed for ly og læ.	Græsses uden betaling, hvis lodsejer har opsat hegn
5	Attraktive store sammenhængende arealer tæt på gården. Vanding og mulighed for ly og læ.	Ingen betaling. Kan evt. betale sig at hegne ved længerevarende aftale.

Økonomien i forskellige typer alternativ afgræsning

Lammeproducenten har flere muligheder for afgræsning at vælge imellem. Ud over mange typer af naturarealer, så kan der være frøgræsmarker, efterafgrøder og efterslæt på sædskiftegræs.

I disse år trækkes flere og flere arealer ud af almindelig landbrugsdrift på grund af miljømæssige og landskabsmæssige forhold. Mange af de arealer kan afgræsses for at opretholde kravene til arealet. De forskellige tilskudsordninger giver gode muligheder for at opnå en fornuftig økonomi ved en afgræsning, som sikrer at der overholdes de opstillede retningslinjer for plejen af arealet. Lammeproducenten skal derfor være meget opmærksom på, at der kan ofte være uoverensstemmelse imellem pleje af græsset og naturen og de retningslinjer der ligger i støtteordningerne og som skal overholdes for at modtage tilskuddet. Ved at kombinere de forskellige typer af afgræsningsmuligheder, kan der skabes afgræsning af tilpasset kvalitet over en lang periode til både får og lam.

Selve det at udføre afgræsningen kræver en del management fra fåreholderens side. Der skal være styr på hegning, afgræsningstryk, afgræsningsstrategi, læmningsstrategi, transportlogistik, færdigfodring af lam, afsætningsstrategi, alternative arealer til de forskellige typer af afgræsningsmarker og avlsstrategi.

Det er også vigtigt at man producere lam på en fårace der er designet til afgræsning og til de forhold der er aktuelle på ejendommen. Igennem individafprøvning arbejdes der på at finde væddere, der kan producere en god tilvækst på afgræsning. Så gør brug af disse dyr, der igennem afprøvning, har vist at de kan vokse på græs.

Hvis alle afgræsningsformer er inde kan man have en afgræsning der starter i april/

maj på naturarealer eller græspleje arealer. Efter slæt på græsplejearealer, der er i overskud til afgræsning i starten af sæsonen, i juni, kan afgræsningsarealet udvides i juli. Senere omkring september kan der afgræsses på grøngødningsarealer og efterafgrøder, og i oktober kan dyrene sættes på frøgræsarealer og efterslæt på sædskiftegræsarealer, hvor de kan gå indtil indbinding. I samme strategi kan der indgå foldskifter, der sikrer mod orm og opdeling af dyrene alt efter græsningsbehov som flushing eller fedning af lam eller af goldfår, som ikke har det store behov.

Økonomiske forhold for får på frøgræs

For en frøavlser kan det være en måde at optimere en bedrift med frøgræs ved at få en flok får til at afgræsse frøgræsset.

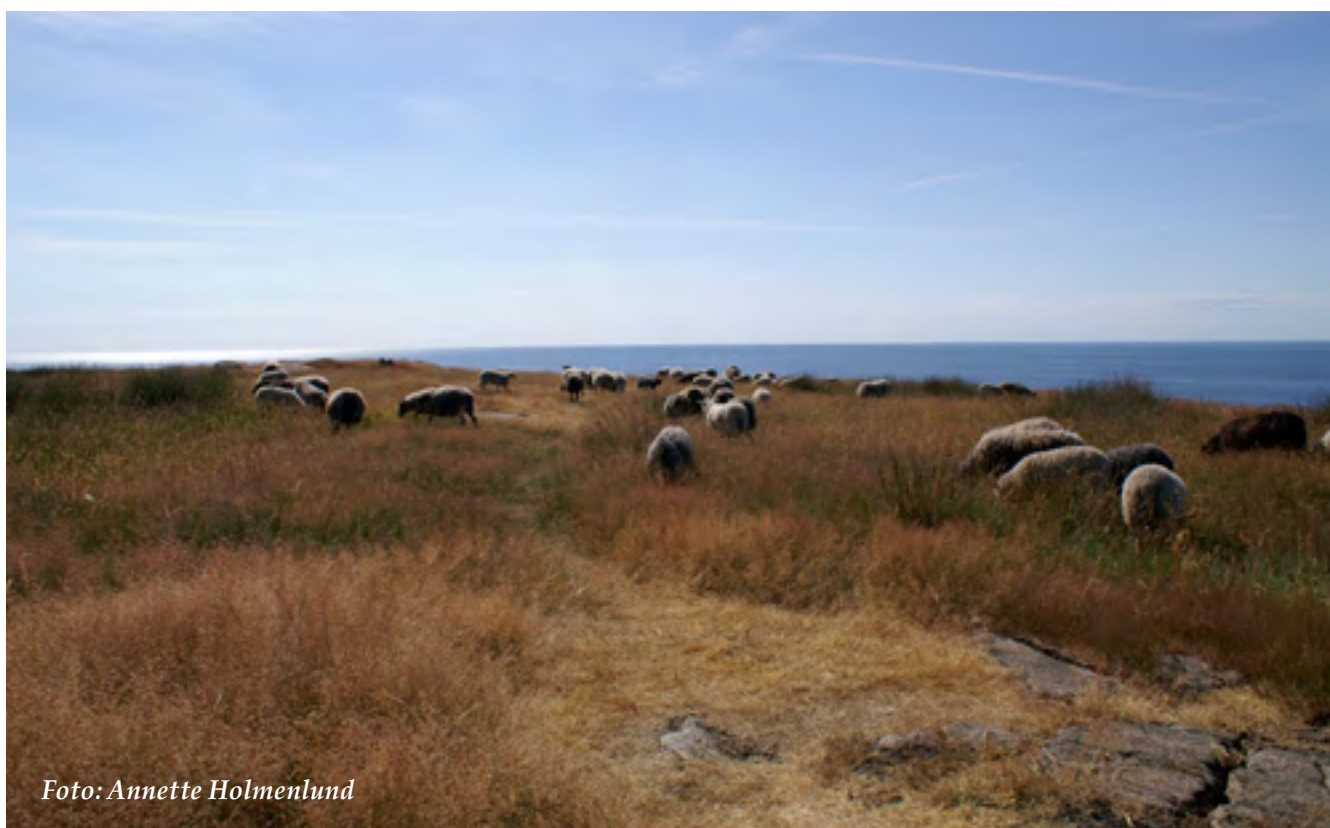

Foto: Annette Holmenlund

Det kan foregå enten ved, at der etableres en fårebesætning på ejendommen, eller man lejer en fårebesætning til at udføre afgræsningen.

Til afgræsning af frøgræsmarker skal der kunne hegnes store arealer på kort tid og så hurtigt som muligt, til gengæld skal hegnene ikke stå længere på marken, end fårene bruger til at afgræsse arealet. Under disse forhold er der brug for enkle flytbare hegn, som ved hjælp af en trailer og lidt erfaring kan opsættes meget hurtigt og uden for meget manuelt arbejde. Da disse arealer sjældent har adgang til vand, skal der også etableres en flytbar vandvogn, der kan opfylde kravene til at give dyrene adgang til rent drikkevand, samtidig med at den er hurtig og nem at flytte rundt med. Baggrunden for, at kunne udføres hurtigt og nemt, er, at fårene ikke er i stand til at betale det store arbejdsbehov pr enkelt dyr.

Afgræsning af sådanne arealer giver ofte snævre marginer for dækningsbidraget, og arbejdslønnen vil være en stor post for fåreholderen. Derfor skal der mange får og gode arbejdsrutiner til for at få et levebrød ud af et fårehold baseret på entreprenørafgræsning af frøgræsmarker. Dette passer fint ind med det forhold, at frøgræsafgræsning med godt resultat kræver, at der kan komme mange dyr ind på et areal, så der sker en hurtig afgræsning og så videre til næste areal. Normalt vil det kræve ca. 800 - 1000 får, at etablere en fuldtidsstilling, men et mindre antal får kan fint kombineres med, at man driver planteavl med diverse afgrøder, da arbejdsbelastningerne kan "times" så de ligger fornuftigt i forhold til hinanden. Dette kræver en prioritering af afgrødevalg og læmningsæsonen i forhold til hinanden.

For at udnytte frøgræsset bedst muligt til får, så er det vigtigt at få klarlagt, hvilke typer frøgræs der er tale om, og præcist hvornår de skal og bør afgræsses. Den viden skal bruges til at få lagt en læmningsstrategi året forud, så vædderen bliver sat til på det rigtige tidspunkt. Grundideen er at lammene kommer til verden på et tidspunkt, hvor man kan få den optimale tilvækst hos lammene på græsfoder og derved spare på det dyrere korn og kraftfoder. Afgræsningsforholdene vil også være afgørende for valg af race eller krydsningskombinationer, der egner sig til den type afgræsning.

I forhold til årets gang, så skal man have en klar plan over, hvor dyrene skal græsse og i hvilke perioder, i så god tid, at der kan laves aftaler om supplerende afgræsningsarealer, når de ikke kan gå på frøgræsset. Der kan være tale om naturarealer eller pleje af græs arealer i et par måneder om sommeren og diverse efterafgrøder samtidig med frøgræsafgræsningen. Der kan også være tale om mere naturplejeintensiv afgræsning som f.eks. bekæmpelse af bjørneklo om foråret eller afgræsning i juletræskulturer på forskellige tidspunkter af året. Når alle disse brikker er på plads, kan puslespillet lægges, og hvis der mangler nogle brikker, ved man, hvor der skal sættes ind for at få de sidste forhold på plads.

Eksempel på strategi med frøgræsafgræsning

Et eksempel på en strategi, der optimerer afgræsningen kan være at vælge læmme-tidspunkt omkring 20. april. Det betyder, at moderdyrene kan komme på tidlig forårsafgræsning af god kvalitet med meget protein. Det kan f.eks. være et areal med hvidkløver til frø, og den afgrøde giver en god græsning, mens de maler meget til lammene. Moderfår med kun 1 lam, som ikke kræver så god en græsning, kan evt. lave naturpleje med bjørneklo. I juni og juli kan fårene komme på naturarealer med lammene, da græsvæksten på de arealer topper på det tidspunkt. Fårene kan så opdeles efter dem med 1 og dem med 2 lam og placeres på forskellige kvaliteter af naturplejearealer. Lammene fravænnens 1. august og sendes på frøgræsmarker, der er høstet tidligt og efterfølgende på hvidkløvermarken eller efterslæt på sædskiftegræsmarker, hvor de vil trives godt. Med den plan kan en hel del lam laves færdige på marken til slagting i det tidlige efterår. Man skal sikre sig, at lammene kan komme på stald, når regnvejsperioden sætter ind om efteråret, for at opnå en ordentlig tilvækst og slagte kvalitet af de sidste lam.

Fårene kan efter fravænningen i august sagtens klare sig på naturgræsset i goldperioden i det tidlige efterår. Når vædderen sættes til skal de flyttes til frøgræsset eller efterafgrøder for at blive flushet. De kan gå på frøgræsset hele efteråret og sidst på året flyttes til de frøgræsmarker eller efterslæt marker, der skal pløjes om for året. Da de alligevel skal pløjes om, gør det ikke noget at frøgræsset eller efterslæt-

tet dødbides, og at marken bliver lidt slidt ved at de går ude til langt hen på vinteren. En sådan afgræsningsstrategi passer også fint ind i en bestræbelse på at undgå problemer med løbe-tarmorm, leverikter og coccidiose, fordi der hele tiden er såkaldt "rene" marker til rådighed for dyrene.

Der mangler dog på nuværende tidspunkt viden om de enkelte frøgræsers egnethed som foder til får, og hvilke resultater man kan forvente at opnå, samt hvordan de enkelte arter skal afgræsses bedst muligt. Der er en del landmænd, der ved en masse i praksis, og hvordan de udøver deres afgræsning, men der mangler en samlet beskrivelse og undersøgelse af emnet, som derved ville kunne læres af andre.

Som man kan forstå af ovenstående, vil der være behov for at flytte en del rundt med dyrene til de forskellige arealer, som kan ligge langt omkring. Derfor er der behov for en ordentlig transportvogn, der kan flytte en masse dyr på kort tid og helst en hund, der kan være behjælpelig med samling og transport af dyrene. Dette gælder også hvis enkelt dyr bliver syge og skal behandles på et centralt sted. Da transportomkostningen er meget væsentlig i forhold til dækningsbidraget, skal der være en god planlægningslogistik, så man ikke kører flere kilometre end højest nødvendigt.

Nye perspektiver for lammeproduktion i Danmark

Der er mange perspektiver i at øge lammeproduktionen i Danmark, da fårene kan udnytte eksisterende ressourcer på ejendommen. En planteavler kan i stedet for at forsøge at købe naboens jord for at udvide sin eksisterende planteavl i stedet vælge at se indad og optimere på udnyttelse af plantevarer, der alligevel er til stede og som ikke bruges under normale forhold. Fårene stiller ikke de store krav til staldforhold, og investeringen i fåreholdet er meget overkommelig i sammenligning med andre typer af investeringer i landbrugsproduktion. Der skal simpelthen ikke investeres så meget for at skabe en indtjening i et fårehold, og de fleste investeringer kan realiseres til andre formål, hvis det viser sig ikke at fungere for igangsætteren. Der kan skabes et fornuftigt fårehold for en investering på ca. kr. 2500 - 3000 pr moderfår i en besætning på 200-500

får. Dette under forudsætning af, at der er nuværende bygninger, der kan bruges i den forholdsvis korte periode, fårene er på stald under læmningen.

Udgiften til foder er klart en stor post i en lammeproduktion, men hvis foderet i form af alternative afgræsningsmuligheder er meget billigt, efter hegning og flytning og management er på plads, så der kan leveres gode dyr til slagtning, så er muligheden for et fornuftigt dækningsbidrag til stede.

Så det er bare med at se mulighederne og få begyndt på samarbejdet og aftalerne imellem fåreholdere, planteavlere og øvrige lodsejere med afgræsningsarealer til fælles gavn for alle, ikke mindst forbrugere, som kan glæde sig til lækkert dansk lammekød i mange varianter.

"Normal" kontra alternativ afgræsning

I kalkule 6 kan man få et indblik i den økonomi, der er i de forskellige typer af afgræsning. Kalkulen er opstillet for at synliggøre forskellen på de forskellige afgræsnings typer. Kalkulen må ikke forveksles med produktionskalkulerne. Der er tale om en "teoretisk kalkule", der skal vise den økonomiske forskel på alternativ afgræsning, der dækker over en gratis naturafgræsning og en indtægt for frøgræsafgræsning. Den normale afgræsning betaler en gennemsnitlig foderpris for alt foderet over sæsonen for et sammenligningsgrundlag. Entreprenørafgræsningen dækker over en indtægt for afgræsning i frøgræsmarker samt omkostninger ved afgræsning af efterafgrøder. Som det fremgår af kalkulen, er der gode penge at tjene, men det er en meget individuel beregning, der skal laves ud fra ejendommens egne forudsætninger.

Læmetidspunkt

Det økonomiske udbytte af lammeproduktion er stærkt påvirket af tidspunkt for læmning, og hvilken strategi man vælger for levering af lam. Forskellen skyldes omkostningerne til at producere lammet. En tidlig læmning, hvor lammet produceres på stald og med staldfoderomkostninger, er normalt dyrere, end et lam produceret på græs. Kalkule 7 beskriver forskellene økonomisk, og dermed det behov, der er for en merpris for det tidligt producerede lam. For forståelsens skyld skal det understreges, at der ikke er tale om produktion af

spædlam eller små lam til slagtning, men normalt slagteklare lam.

Det fremgår af kalkule 7, at der med de forhold, der er beskrevet i kalkulen, så der er behov for en merpris for det tidligt producerede lam på kr. 3,00 pr kg slagtekrop for at dække de større foderudgifter. Man kan sætte sine egne forhold ind for at beregne sine egne prisrelationer i forhold til, om det er bæredygtigt økonomisk at producere lam til tidlig levering.

Slagtevægt

Det er af stor betydning, at de leverede lam forinden er gjort klar til slagtning. For små og lette lam ved levering til slagteriet giver ringe afregning – også for slagteriet. En meget lav levende vægt af lammet ved levering til slagtning forøger omkostningen pr. kilo slagtet vægt og påføres derved slagteriet en udgift, som i sidste ende betyder, at lammeproducenten får et tab ved en levering af for ringe dyr. Der er derfor en fælles interesse i at undgå dette problem.

Eksempelvis vil et dyr, der slagtet vejer 8 kg, have en omkostning pr kg slagtet vægt på 30 kr., hvorimod et lam over mindste grænsen på 15 kg koster i gennemsnit 12 kr. pr kg slagtet vægt. Den difference, der er på 18 kr. pr kg slagtet kød, kan man ikke tjene ind i afsætningsleddet, og derfor falder den forøgede udgift tilbage på slagteriet, som risikerer at måtte sælge dette kød med tab til følge.

Ved levering af så lette dyr til slagtning opnår lammeproducenten også en alt for ringe udnyttelse af det potentiale, der er i det levende dyr. Lammeproducenten får ikke udnyttet de indtjeningsmuligheder, der ligger i at levere et ideelt færdigfædet dyr. Et kg slagtetilvækst vil koste lammeproducenten ca. 6,00 kr., og med en slagtepris, hvor man i gennemsnit af året bør kunne få 36,00 kr. pr kg, så ligger der en god mulighed for en øget indtjening pr dyr (kalkule 8).

Et færdigfædet dyr opnår generelt en bedre klassificering og pris. Merprisen kan nemt være 3,00 kr. pr kg og samtidig opnår slagteriet at have et mere ensartet produkt at sælge og kan derfor give en bedre pris til lammeproducenten. Slutmodtageren vil også få en større spise- og smagsoplevelse af produktet, som derved sikrer at salget opretholdes.

Den fælles opgave for lammeproducenten og for slagteriet er derfor, at undgå at der leveres dyr, der ikke er gjort slagtefærdige. Det opnås ved at holde fokus på både fodring og management i fårebesætningen i løbet af året.

Foto: Annette Holmenlund

Kalkule 6 Dækningsbidragskalkule for får ved tre typer af afgræsning

1 Får m. lam			Natur Afgræsning			Normal Afgræsning			Entreprenør Afgræsning		
UDBYTTE	Kg	Stk	Mængde	Pris	Kroner	Mængde	Pris	Kroner	Mængde	Pris	Kroner
Udsætterfår	60	0,20	0,2	4,00	48	0,2	4,00	48	0,2	4,00	48
Lam	24	1,50	1,5	36,00	1296	1,5	36,00	1296	1,5	36,00	1296
Uld	5		5,0	4	20	5,0	4	20	5,0	4	20
I ALT					1364			1364			1364
STYKOMK.	FE	Kg	FE	Øre/FE		FE	Øre/FE		FE	Øre/FE	
Rest foder til får/lam	0	0	305	1,33	405	770	0,89	685	305	1,33	405
Naturafgræsning	0	0	465	0,00	0	0	0,00	0	100	0,00	0
Efterafgrødefgræsning	0	0	0	0,60	0	0	0,60	0	55	0,00	0
Bjørneklo afgræsning	0	0	0	-2,20	0	0	-2,20	0	34	-2,81	-96
Frøgræsafgræsning	0	0	0	-0,11	0	0	-0,11	0	280	-0,11	-31
Mineralblanding					25			25			25
Klipning		1		25,00	25		25,00	25		25,00	25
Byghalm, strøelse, kg				20,00	20		20,00	20		20,00	20
Dyrlæge, diverse					100			100			100
I ALT			770		575	770		855	770		448
D.B. pr moderfår					789			509			916

Kalkule 7 Dækningsbidragskalkule for får ved tidlig eller sen læmning

1 Får m. lam			Tidlig læmning Afgræsning			Sen læmning Afgræsning			Kg pris for at få samme DB som ved sen læmning		
UDBYTTE	Kg	Stk	Mængde	Pris	Kroner	Mængde	Pris	Kroner	Mængde	Pris	Kroner
Udsætterfår	60	0,2	0,2	4,00	48	0,2	4,00	48	0,2	4,00	48
Lam	24	1,5	1,5	36,00	1296	1,5	36,00	1296	1,5	39,00	1405
Uld	5		5,0	4	20	5,0	4	20	5,0	4	20
I ALT					1364			1364			1473
STYKOMK.	FE	Kg	FE	Øre/FE	FE	Øre/FE	FE	Øre/FE	FE	Øre/FE	
Staldfoder	0	0	405	1,47	594	305	1,33	405	405	1,47	594
Afgræsning	0	0	365	0,80	292	465	0,80	372	365	0,80	292
Mineralblanding					25			25			25
Klipning	0	1		25,00	25		25,00	25		25,00	25
Byghalm, strøelse, kg				20,00	20		20,00	20		20,00	20
Dyrlæge, diverse					100			100			100
I ALT			770		1056	770		947	686		1056
D.B. pr moderfår					308			417			417
Dyrlæge, diverse					100			100			100
I ALT			770		575	770		855	770		448
D.B. pr moderfår					789			509			916

Kalkule 8 Merindtjening pr lam ved levering af normale contra lette lam til slagteri

1 Får m. lam			Lette lam			Normale lam			Difference
UDBYTTE	Kg	Stk	Mængde	Pris	Kroner	Mængde	Pris	Kroner	Kroner
Lette lam	17	1	1	35,00	595				
Normale lam	24	1				1	36,00	864	
Difference pr lam									269
Udgift til tilvækst 8 fe x kr. 1,2 x 7 kg									-67
Merindtjening pr lam									202

Easy Care system

- management i lammeproduktionen*

* uddrag af hovedopgave: "Udendørs læmning" fra juni 2012. Redigeret af Bjarne Hansen

Easy Care er navnet på et managementsystem, hvor det ledende princip er at tid er penge. Grundideen er at tilpasse driftssystemet til fårenes naturlige adfærd og så via valg af racer og udvælgelse af avlsdyr sikre, at moderfårenes egenskaber passer til udendørs læmninger.

I et Easy Care system kan én person passe 1000 får ved udendørs læmning, hvorimod man normalt siger at en person ved indendørs læmning, afhængig af staldindretning, kan passe 250 får.

Kravet til fårene i et Easy Care system er, at de skal kunne læmme let og uden indgriben af hyrden.

Læmmeperioden er den periode i lammeperioden, der koster flest arbejdsti-

mer og mandskab - et billede, der tegner sig for fåreavl over hele verden. Læmmeperioden er på samme tid den vigtigste periode, hvor en stor del af indtjeningen skal sikres, så derfor skal så mange lam som muligt overleve, men det må koste mindst mulig at producere dem. I Danmark ser det ud til at udendørs læmning vinder langsomt frem, da der er færre omkostninger forbundet med udelægning, men det kræver gode moderfår og velegnede arealer, for at praktisere det.

Erfaringerne siger, at lammets køn, vægt og kuld størrelse har indflydelse på lammedødeligheden, så man helst skal helst undgå trillingefødsler. Fårets kondition, huld og ernæringsniveau har ligeledes stor indflydelse på lammets evner til at overleve. Så moderfårets race har stor indflydelse på lammets overlevelse, da raceegenskaber bestemmer mange af de faktorer, der har betydning for lammets overlevelse. I Easy Care systemet avler man efter at opnå en type får med de egenskaber der kræves i

et system med lav grad af tilsyn og læmnehjælp til udendørs læmning.

Kan Easy Care virke i Danmark?

For at få svar på det har jeg i 2012 interviewet seks lammeproducenter, der alle har udendørslæmning. Fælles for de besøgte seks besætninger er, at de er i Jylland, er relativt store - fra ca. 400 - 1700 får og at de afgræsser meget forskellige arealer, fra højtliggende hede til frøgræsarealer og marskområder. De seks besætninger har forskellige produktionssystemer, kriterier og muligheder. De er rimelig enige om, hvilke fåreracer, der er de bedst egnede til udendørs læmninger, men der er variationer. Der er store forskelle på, hvor langt tid fåreavlerne har haft får, og deres tidsmæssige erfaring med brug af udendørs læmning. De har alle på nær en, tidligere haft læmninger på stald og har derfor godt grundlag for sammenligning mellem inde- og udendørs læmning.

De seks besætningers erfaringer bliver brugt i det følgende til at danne et overblik af de problemer, der er i forbindelse med udendørs læmning. Det drejer sig også om hvilke racer de bruger og hvordan de er udvalgt. Det skal tilsammen give et billede af hvordan udendørs læmning forgår i Danmark, og de fordele der er ved udendørs læmning, set ud fra besætninger, hvor økonomi spiller en væsentlig faktor. Det specielle for Danmark er at der er mange fåreavlere, som ikke ejer græsarealer, så de har nok græs til alle deres får, så de græsser derfor en del naturarealer for staten eller kommunerne.

Valg af racer

De seks lammeproducenter har forskellige typer af arealer til rådighed. De fleste har afgræsning af offentlige naturpleje arealer, og her skabes en del af indtjeningsmulighederne. Det er langt fra godt græs på hedearealer, så der kan ikke være ret mange dyr pr. hektar. De fåreavlere der afgræsser hedearealer, bruger oftest rene Gute eller Gutekrydsninger eller andre eks-tensive racer.

Flere lammeproducenter siger, at hedearealer er gode læmmemarkers, da de er tørre og der har naturlige læforhold. At bruge "tørre" arealer til læmning er en del af Easy Care systemet. De arealer som lammeproducenterne benytter som læmmemarkers,

bruger de hvert år, så derfor kræver det lavere belægningsgrad, for ikke at opbygge et smittepres, specielt med parasitter. De fleste vælger et "dyretryk" på arealet, der er 20 -30 % lavere end, hvis det ikke skal være læmmende får.

Det er vigtigt at sikre, at der er nok græs på arealer med læmmende får. Den erfaring er underbygget fra forsøg, hvor man har fundet, at får der går på dårligt græs med høj belægningsgrad, i højere grad vil vrage deres lam, da de oftere forlader fødselsstedet i kortere periode end får med rigelig adgang til foder. På en mark med høj belægningsgrad vil fårene have sværere ved at trække væk fra flokken, og det forhold øger risiko for at andre får kommer og stjæler lamme. De fleste af de adspurgte fåreavlere lukker deres får ud i slutningen af april, for at sikre at der er græs nok på naturarealerne. Det er endvidere vigtigt at flytte fårene til deres læmmemarkers i god tid inden læmning, for at undgå stress lige op til læmning.

Lammetallet og lammedødeligheden i de undersøgte danske besætninger stemmer godt overens med engelske forsøg med Easy Care systemer, hvor får læmmer ude. Det indikerer at dansk lammeproduktion system med udendørs læmning og racevalg, stemmer godt overens med Easy-care systemet. Der var to af de adspurgte fåreavlere, som opnåede en lavere lammedødelighed. Det resultat begrundede de med, at de havde oftere tilsyn og færre får pr. hyrde end de 1000 får, som de øvrige af de adspurgte er oppe på.

Scanning som styringsredskab

Scanning bruges som et styringsredskab i de undersøgte besætninger. Det bruges til at kunne opdele fårene i risikogrupper, dvs. får med et eller med tre lam (og gimmer). Scanning giver en række informationer, som giver hyrden bedre overblik og gør det lettere at kontrollere de registrerede fødte og de døde lam.

Fordelen ved at scanne er endvidere, at man kan styre læmningen bedre og gør registreringen nemmere, idet man ved hvor mange lam, der burde gå ved fåret. Det gør det også nemmer at lave tilsyn, og man kan tilrettelægge sit daglige tilsyn bedre ved at vide, hvilke marker risikogrupperne er på. Desuden kan man gøre det nemmer at styre fårenes huld efter hvor mange lam de

skal have. Det foregår ved at fordele dem på de marker efter passende græsudbud. Samlet set så gør scanning af fårene, at man kan "genvinde" noget af den kontrol og mulighed for at kunne tilrettelægge og forberede læmmeperioden, som man har ved indendørs læmning. Den kontrol som nogle af lammeproducenterne talte om i at de følte de måtte give slip på ved at vælge udendørs læmning. De tanker har jeg selv tænkt, og det er det jeg ser som en af de største ulemper ved udendørs læmning, nemlig at det kan være svært at kontrollere dyrene og at man ikke når at se alt. Og at det også kan være svært at få registeret de oplysninger, man skal bruge ved f.eks. ved udvælgelse af avlsdyr. Men kort sagt; med scanning kommer man tættere på det styringsniveau, som man kan opnå ved indendørs læmning.

Læmmeresultater

I det følgende er samlet produktionsresultater af danske forsøg, opnået ved mindre besætningsstørrelser end de besætninger, som indgår i min undersøgelse. Og resultaterne stammer også fra indendørs læmning.

Udendørs læmninger

Liste over fordele og ulemper ved udendørs læmning set ud fra et økonomisk synspunkt. Den er lavet på grundlag af resultaterne fra forsøg, erfaringer fra praksis, herunder egne erfaringer.

Fordele

- Mindre tidsforbrug
- Mindre flytning efter læmning
- Ingen udmugning, intet halmforbrug
- Ingen staldmaskiner
- Mindre bygningsbehov
- Mindre jordbehov til afsætning af møg
- Mindre/ ingen medicinforbrug

Ulemper

- Der er alligevel dyr der skal ind
- Mere transport – afhængig af placering af arealer
- Færre lam pr. får
- Højere lammedødelighed

Et dansk forsøg, der strakte sig over tre år viste, at der i de udvalgte besætninger var et lamme antal på 1,63 lam født pr. får i gennemsnit. Racer for besætningerne er ikke oplyst. I samme besætninger er lammedødeligheden i gennemsnit for de tre år på 4,2 pct. (L. Stolberg 2005). Det tal er væsentligt lavere end for besætninger i min undersøgelse. Det skal dog bemærkes, at tallet for lammedødelighed kun er registreret inden for selve læmmeperioden i det danske forsøg. De registreringer tager ikke højde for, at lam, der er født indendørs vil øget risiko for at dø, når de kommer ud på marken efter læmning. I de undersøgte besætninger er der erfaringer for, at lam, der kommer indefra og ud, dør ved at de kommer væk fra deres mødre, får lungebetændelse eller coccidier. Det forhold vil påvirke lammedødeligheden væsentligt for lam der er født inde,

således man ikke direkte kan sammenligne nøgletal for lammedødeligheden i den første levemåned mellem de to systemer -ifølge de adspurgte lammeproducenter.

Arbejdstidsforbrug, fordele og ulemper

I danske forsøg har man fundet, at læmmeperioden for større besætninger udgør 40 pct. af det samlede tidsforbrug og at en besætning på 1000 får bruger ca. 3800 timer pr. år. Det giver et nøgletal på 3,5 timer pr. får for et helt år. De 40 % af tiden til læmmeperiode udgør således 1,4 time pr. får i læmmeperioden pr. år. Der er ikke opgjort længden på læmmeperioden og hvorvidt den strækker sig over en eller flere måneder.

I min undersøgelse bruger de interviewede i gennemsnit 24 minutter pr. får i læmmeperioden. Det viser et væsentligt lave-

re tidsforbrug i flokke med udegående dyr end der er opnået i ovennævnte undersøgelse. Forskellen betyder i praksis, at udelæmmende besætninger kan have flere får pr. hyrde. I sammenligningen skal man dog tage forbehold for, hvilke arbejdsopgaver der er inkluderet i læmmeperioden som fx øremærkning og graden af registrering. Endvidere skal man også være opmærksom på at fårene i indendørs systemer skal flyttes ud efter læmning, hvorimod fårene der læmmer ude bare skal tilses.

Selvom der er højere lammedødelighed ved udendørs læmning, i forhold til indendørs, er der mange andre faktorer der gør udendørs læmning til et attraktivt alternativ til indendørslæmning, bl.a. ved færre arbejdstimer, færre syge dyr og mindre behov for bygninger og ejet jord.

Management i udendørs besætninger

Jeg vurderer, at udendørs læmning i Danmark, kan være et godt alternativ til indendørs læmning, men kræver i høj grad af forberedelse for at sikre læmninger. Når management er i top inden læmning, så vil udendørs læmning være langt mindre arbejdskrævende end indendørs læmning. Der er imidlertid mange faktorer der spiller ind på, om udendørs læmning bliver en succes.

Det er væsentligt at have adgang til arealer der er tørre og som tilbyder naturlig læ, at holde lavt dyretryk/ ha, samt at afstanden til arealerne kan påvirke tilsynsmulighederne. Fårene skal på græs, når græsvæksten er kommet i gang, får med single lam kan sættes på græs tidligere end får med trillingelam, der skal sættes på så godt græs, som det er muligt. Scanning vil være

et godt redskab i udendørs læmningssystem, som kan hjælpe til med at forenkle registreringerne og som er væsentlige for udvælgelse af avlsdyr egnet til udendørs læmning. De dyr, der klare sig bedst i dette system, vil typisk have en vis andel af ekstensive raceegenskaber i sig.

Avlsdyr kan udvælges efter race kombination, af tvillingekuld og får der ikke har været registreret "fejl" hos. Alle dyr, der bliver registreret med lavteknologisk metode skal vælges fra og slagtes, da de senere vil koste tid og øge risiko for lammedødeligheden. Registrering er et godt redskab til at skabe overblik over sin besætning, til at se problemer og optimeringsmuligheder. Ved fornuftigt valg af race, der nedsætter læmmebesvær og øger moderlig adfærd, samt valg af gode læmmemarkere, tid til

passende og korrekt tilsyn uden at stresser fårene og godt management før og efter læmning, så vil man sandsynligvis kunne minimere lammedødeligheden væsentligt. Samlet er fordelene ved udendørs læmning set ud fra et økonomisk synspunkt, at der behøves færre arbejdstimer, der er færre syge dyr og mindre behov for bygninger og ejet jord. En del af de fordele opnås fordi fårene går i et naturligt miljø, der fremmer deres adfærd og velfærd positivt.

Foto: Annette Holmenlund

